

Alejandro Viana Esperón, compromiso social e republicano dun home feito a si mesmo

Roberto Mera

A INFANCIA NA PONTEAREAS DE FINAIS DO SÉCULO XIX

Cando o 16 de maio de 1877 Alejandro Viana Esperón nace en Ponteareas, a súa vila natal é un concello rural galego con preto de 15.000 habitantes, dominado polo caciquismo bugallalista, e Galicia e España viven, tras o breve episodio da I República (1873-1874), os seus primeiros anos de restauración borbónica, un réxime no que a monarquía estará sustentada pola aristocracia, a alta burguesía, a xerarquía católica e o exército.

O entorno familiar, cultural e económico de Viana non é alleo á pobreza e analfabetismo nos que vive a maior parte da poboación de calquera vila rural galega do derradeiro terzo do século XIX. Fillo dunha labrega solteira de dezanove anos, Peregrina Esperón, natural de Lourizán (Pontevedra), é inscrito

no Rexistro Civil polo seu pai, Gerardo Viana Mera, quen traballa como servente e se declara incapaz de rubricar coa súa sinatura a partida de nacemento na que recoñece a Alejandro Viana como o seu fillo.

Logo de traballar como dependenta nun almacén de fariñas e cereais da vila, Peregrina Esperón decídese a emprender por si mesma un negocio dedicado á mesma actividade na planta baixa da nova casa familiar da Praza Maior. Alejandro Viana é un neno ao que a miúdo se pode ver camiñando á par dun burro cara ao muíño da Freixa, no río Tea, a moer gran de millo para fariña.

Conforme pasan os seus anos de infancia, Alejandro apunta capacidades e aptitudes e a súa nai decide envialo ao Seminario de Tui. Porén, o seu paso pola institución relixiosa é breve e con catorce anos trasládase a vivir a Vigo, unha poboación puxante e un lugar de oportunidades para quen aspira a mellorar as súas condicións de vida.

CARA A VIGO NA PROCURA DE OPORTUNIDADES

Alejandro Viana segue así os pasos e a estela marcada anos antes por familias ponteareás que, como a Arbones ou a Garrá, se asentaran en Vigo impulsando numerosas iniciativas comerciais e industriais. Ramón Arbones, comerciante con importantes e prósperos negocios, é quen en 1891 acolle na súa casa o mozo ponteareán a quen contrata como dependente nun dos seus establecementos.

Cando Alejandro Viana chega a Vigo atópase unha vila mariñeira e comercial, dedicada fundamentalmente á pesca e á salga de sardiña, aberta ao exterior a través do seu porto e ao resto da península por ferrocarril, o que lle permite comezar a transformación do seu tecido industrial. Na década dos oitenta e noventa do século XIX agroma a industria conserveira, cuxo establecemento vai significar o despegue da economía local. Vigo convértese nunha cidade exportadora

cuxo porto acaba superando en 1905 á Coruña en volume de tráfico. A través del saen até o 83 por cento das exportacións de conservas de Galicia e entran a maior parte das materias primas e auxiliares que importa o sector. O porto pasa así a ser un dos principais do Estado en movemento de mercaderías. Alejandro Viana asiste á rápida transformación de Vigo que se converte nunha pequena cidade de fábricas con chemineas, na que comezan a aparecer os barcos con máquinas de vapor importadas de Inglaterra e collen pulo os estaleiros e industrias auxiliares das conserveiras¹.

A sociedade viguesa vencellada a esta nova actividade industrial xa non a conforman, en verbas de Carmona Badía, “os antigos poderosos locais, os nobres titulados ou os comerciantes que dominaban a cidade cincuenta anos antes”. Nas novas empresas aparecen os “nomes dos armadores, fabricantes e homes de negocios marítimos que constitúen xa contra o 1900 o que Eduardo Blanco Amor chamou a “sardinocracia viguesa”². Viana, pois, instálase en Vigo coincidindo co inicio da súa máis importante etapa de desenvolvemento económico, a que vai de 1880 a 1920.

No medio desa efervescencia económica e industrial, os seus primeiros anos en Vigo van estar guiados por unha actitude autodidacta e un espírito inqueda pola súa formación,

Imaxe 1.
Alejandro Viana
a comezos do
século XX.

¹ Carmona Badía, Xoán. En Vázquez Vicente, Xosé H. [2003: 39-40]

² Carmona Badía, Xoán. En Vázquez Vicente, Xosé H. [2003: 42]

que compatibiliza co seu traballo como dependente de comercio. Alejandro Viana, sen apenas estudos e formación na súa infancia, adquire un importante nivel cultural e formativo³. No ano 1895 obtén sobresaínte no Curso de Cálculos Mercantiles y Teneduría de Libros desenvolvido no Centro de Instrucción Mercantil, primeiro nome do actual Círculo Mercantil. Dous anos máis tarde, en 1897, Viana é auxiliar do mestre José Cerdá, que impartía cálculos mercantís e contabilidade no mesmo centro. En paralelo coa súa formación, Viana amosa dende moi novo un incipiente espírito de compromiso social e, a comezos do século XX, participa na fundación da Asociación de Dependientes de Comercio de Vigo.

O ESPERTAR DA VOCACIÓN EMPRESARIAL E A APOSTA POLA INTERNACIONALIZACIÓN E EXCELENCIA NA ACTIVIDADE INDUSTRIAL

O recentemente estreado século XX trae importantes novidades no eido económico para a cidade de adopción de Alejandro Viana: nace o Banco de Vigo en 1900, como instrumento de consolidación do proceso de industrialización; xorde en 1902 a Sociedad de Abastecimiento de Agua, como iniciativa do Banco de Vigo; e en 1912 créase a Sociedad Tranvías Eléctricos de Vigo. A intensidade na creación de empresas na cidade a finais do século XIX e comezos do XX é espectacular⁴.

A incorporación de Viana ao mundo empresarial prodúcese nese momento álxido de desenvolvemento industrial de Vigo.

Gimeno y compañía: o proveitoso negocio de exportación de ovos

O 17 de xuño de 1901 constitúese na cidade unha sociedade mercantil denominada Gimeno y Compañía dedicada á com-

pravenda e exportación de ovos⁵. No acto de constitución, os seis socios de Gimeno y Compañía designan como apoderado para dirixila e representala con todas as facultades a un mozo de 24 anos, Alejandro Viana, quen aproveita a oportunidade para pór en valor as súas capacidades empresariais, contribuír de xeito decisivo ao éxito da sociedade e situarse rapidamente nun elevado estrato económico e social na cidade. A súa incorporación a Gimeno y Compañía probablemente se produce a través da familia Garra, coa que Viana vivía, logo dunha década acollido pola familia Arbones. O socio maioritario da mercantil é Enrique González Gimeno e está casado con Bruna Garra Castellanzuelo, irmá do avogado e futuro líder agrarista Amado Garra, íntimo amigo de Alejandro Viana.

Con todo, esas novas responsabilidades non o afastan da súa actividade profesional como dependente nin da Asociación de Dependientes de Comercio de Vigo, encargándose en 1904 de redactar as bases para a regulamentación das horas de traballo das persoas empregadas no sector⁶.

Gimeno y Compañía estende con rapidez a súa implantación territorial polo sur de Galicia e norte de Portugal até a cidade de Porto. Nesa expansión a compañía, con sede central en Guixar (Teis), abre delegacións con almacéns en diferentes cidades e vilas galegas, entre elas Ourense, Betanzos, Pontearreas, As Neves ou Tui. En Portugal tamén conta con almacéns, cando menos nas vilas de Valença e Ermesinde (Valongo), a poucos quilómetros de Porto. A compañía dispón de delegación en Barcelona polo menos dende 1906 e, a finais dos anos 30, en Donostia.

O proceso de compra de ovos realízase nas feiras e mercados das vilas e nas pequenas tendas de zonas rurais. Nas

³ *Faro de Vigo* 9.6.1895, 16.7.1895, 13.6.1897. González Martín, Gerardo [1997:8]

⁴ Abreu Fernandes, L. Fernanda [2002:16]

⁵ Todos os datos mercantís deste apartado están extraídos dos Libros de Sociedades do Rexistro de Comercio e do Rexistro Mercantil de Pontevedra durante o período 1895 a 1953.

⁶ *Faro de Vigo* 28.6.1904

primeiras, a compañía instala postos con camións nos que se recollen os ovos que as produtoras entregan. No segundo caso, as tendas funcionan como delegacións que mercan para Gimeno y Cía a produción da veciñanza do lugar.

A venda canalízase fundamentalmente a través da exportación marítima, dende Vigo e dende Leixões (Matosinhos, Porto) a outros lugares do Estado, a países europeos, especialmente ás illas británicas, e ao norte de África. Entre os anos 1900 e 1920 a exportación de ovos dende o porto de Vigo ten un peso específico relevante, só superada pola exportación de peixe, cereais, madeira e ferro e con niveis, en toneladas anuais, semellantes aos de produtos como as conservas, as augas minerais e os viños, e moi por diante das hortalizas e legumes ou a carne salgada. Nese período as exportacións de ovos oscilan entre as 220 e as 537 toneladas anuais⁷, o que revela que se trata dunha importante actividade económica e exportadora cun nivel de toneladas ao ano parello ás conservas, pero coa diferenza de que empresas conserveiras en Vigo existen dezasete nos primeiros anos do século XX mentres que dedicadas á exportación de ovos só opera Gimeno y Cía e, dende 1908, a Sociedad Huevera.

Para o desenvolvemento da súa actividade a compañía dótese dunhas instalacións en Guixar que, por entón, é xa a zona industrial de Vigo, mentres o Areal se converte na zona portuaria. As instalacións, de máis de mil seiscientos metros cadrados, sitúanse nunha edificación de planta baixa e sotos da rúa Guixar, lindando pola parte posterior co propio mar, a través de diques e ramplas. Esas instalacións albergan un amplo espazo frigorífico destinado á conservación de ovos. Varias fontes familiares apuntan a que a instalación das cámaras frigoríficas soterradas foron resultado dunha viaxe de Alejandro Viana a Inglaterra na procura de asesoramento técnico. Tra-

la viaxe, un enxeñeiro inglés teríase desprazado a Vigo para construír as cámaras.

En 1905 Alejandro Viana incorpórase como socio de Gimeno y Compañía co 9 por cento das participacións. A evolución económica da empresa será especialmente positiva na década dos 20 e dos 30 e explicará en boa medida a gran fortuna económica que irá construíndo Alejandro Viana.

Conserveiro e representante do sector exportador da ría de Vigo

Mais, alén da exportación de ovos, Gimeno y Compañía dedícase á produción e exportación de conservas de peixe, polo menos dende 1909⁸. De feito, nas súas instalacións a empresa conta cunha cámara con catro pequenos departamentos e unha antecámara destinados á conservación e conxelación de peixe. Eses espazos complétanse cun depósito soterrado de cemento para auga e unha importante maquinaria industrial. En 1909 Viana convértese no secretario da Unión de Fabricantes de Conservas de Vigo, presidida por Victorio Pig⁹. Ambos os dous son designados pola asociación para dirixir unha campaña de captación de fondos destinada a facilitar vapores á Comandancia de Mariña de Vigo para a persecución da pesca ilegal na ría.

Nun acto celebrado no Círculo Mercantil en xaneiro de 1911, Viana, na súa condición de fabricante de conservas, aborda a problemática da pesca nocturna deixando clara a súa visión empresarial. Viana oponse a esta práctica porque:

Los fabricantes tenemos que aspirar a llevar a los mercados productos capaces de sostener la competencia

⁸ Anuario del comercio, de la industria, de la magistratura y de la administración. [1909: nº2: 299]. Arquivo da Unión de Fabricantes de Conservas. Libro de actas das Asembleas Xerais 1904-1913. (Arquivo ANFACO).

⁹ Acta do 14 de decembro de 1909. Libro de actas das Asembleas Xerais, 1904-1913. (Arquivo ANFACO).

⁷ Rodríguez Arzúa, J. [1981:118, 142-143]

con las procedencias de otros sitios. Pero está sucediendo que el pescado cogido de noche llega a las fábricas sin escamas y en deplorables condiciones, de tal modo que debe trabajarse enseguida para que no se estropee. Si se sigue pescando al oscuro y esta ha de ser la pesca que nosotros conservemos, nos hallamos en condiciones de inferioridad con respecto a los fabricantes extranjeros¹⁰.

Viana apela a un espírito comercial e exportador máis ambicioso e amósase partidario do produto de calidade para penetrar no mercado europeo:

Con la sardina que se pesca de noche solo podemos ir a Cuba, a Centro América y a otros mercados parecidos. No es posible que vayamos a Francia, Inglaterra y Alemania donde se quiere sardina buena, fabricación esmerada.

Alejandro Viana tamén salienta o impacto económico dos cambios que propón, cifrando no 40 por cento o incremento de valor, en francos, do produto elaborado con sardiña procedente da pesca diúrna. Viana conclúe que:

Es necesario acreditar nuestras marcas y que de este crédito depende el precio, es cosa que a nadie puede ocultársele. (...) Si se me demuestra que el pescado cogido de noche puede llegar en buenas condiciones a la fábrica y sostener nuestro crédito en el extranjero, no tengo el menor inconveniente en retirar todos estos argumentos.

Viana apunta tamén outra razón, que cualifica de “humanitaria”, para oporse á pesca nocturna: “toda vez que como esta sardina tiene que ser inmediatamente trabaxada, se obriga a

volver a la fábrica a obreros que han laborado todo el día y que no tienen que resistir dobles jornadas”.

Entre 1910 e 1912 Viana actúa tamén como representante das empresas exportadoras do porto de Vigo¹¹. En 1911 xestiona na cidade e Madrid a rebaixa de fretes nos vapores ao Brasil, Uruguai e Arxentina. Reclama tamén que as compañías navieiras reserven para Vigo 200 metros cúbicos de cabida en cada viaxe e amósase favorábel a que o goberno impoña un imposto a aquelas que non o fagan. En 1912 Viana realiza xestións perante o Ministro de Fomento ante as dificultades para exportar a América do sur por falta de buques que admitisen carga.

CASAMENTO E CONSOLIDACIÓN DA INTRODUCCIÓN NA BURGUESÍA VIGUESA

Coincidindo coa súa entrada como socio en Gimeno y Compañía e a mellora da súa posición económica, Alejandro Viana casa en Teis en 1908 con Josefina Dotras Fábregas, natural de Marín, de adiñeirada familia de orixe catalá e de longa tradición empresarial, primeiro no sector da salgadura e, despois, na conserva. Entre as primeiras familias conserveiras da cidade de Vigo atópase a familia Dotras que instala en Guixar, en 1893, a súa empresa, en sociedade coa familia Barreras.

Nos anos seguintes Alejandro Viana continua integrándose entre o máis sobranceiro do empresarial vigués. En 1911 aparece, como un dos seus primeiros accionistas, na constitución dunha das empresas viguesas máis

Imaxe 2.
Alejandro Viana e a súa dona Josefina Dotras Fábregas en Vigo. 1 de xullo de 1918.

¹⁰ *El Noticiero de Vigo* 25.1.1911

¹¹ *El Noticiero de Vigo* 2.1.1911, 27.3.1911 e 31.5.1911. *Faro de Vigo* 16.12.1910, 26.3.1911 e 3.7.1912.

Imaxe 3.
Alejandro Viana
e o médico
Cesáreo Corbal
en Mondariz
Balneario. 17
de agosto de
1922.

relevantes no primeiro terzo do século XX, Tranvías Eléctricos de Vigo¹².

Viana introdúcese definitivamente na vida social da burguesía viguesa e convértese nun recoñecido industrial que tece unha trama de relacións con personaxes sobranceiros no ámbito intelectual, político e profesional da época na cidade e no país. Os avogados Amado Garra e Gregorio Espino, o arquitecto Gómez Román, o médico Cesáreo Corbal, o secretario do Seminario de Estudos Galegos e xerente da Caja de Ahorros de Vigo, Luciano Vidán, conforman o seu círculo máis estreito de amizades.

Parella coa súa introdución na burguesía viguesa, Alejandro Viana comeza tamén a súa actividade política na segunda década do século XX da man de Amado Garra, quen lidera a reorganización do republicanismo en Vigo. O seu compromiso político leva a Viana, en 1917, a ser detido e encarcerado durante dous meses no Castelo do Castro no marco da folga xeral que pretendía un cambio de réxime, o derrubamento da monarquía e unha democratización das estruturas do Estado.

CULMINACIÓN DO PROXECTO EMPRESARIAL DE GIMENO Y COMPAÑÍA E NOVAS ACTIVIDADES ECONÓMICAS

Na década dos vinte a cidade de Vigo entra nunha crise profunda. Malia ese contexto, a actividade de Alejandro Viana continua con éxito centrada en Gimeno y Compañía que experimenta o seu maior avance en 1925 cando o seu capital social se amplía de corenta mil a seiscentas mil pesetas. Un

¹² *Faro de Vigo* 12.10.1911.

ano despois acadará a cifra de un millón. En 1928 o número de socios redúcese a tres, entre eles Viana cun terzo das participacións. Nese momento a sociedade presenta un enorme activo que ascende a 943.000 pesetas daqueles tempos¹³.

Actividades pesqueiras

As incursións de Viana noutras iniciativas económicas irán en aumento nesta terceira década do século XX. En 1920 introdúcese na actividade da pesca constituíndo, como socio maioritario e administrador, a empresa Viana, Bandeira y Cía, xunto a Antonio Bandeira, empresario portugués dedicado á exportación de viños de Porto. Disolveuse en 1924, aínda que este fracaso non o apartaría da actividade empresarial vinculada á pesca e á conserva¹⁴.

Sociedad Anónima Editorial Vigo i El Pueblo Gallego

Nos anos vinte Viana participa nunha nova iniciativa empresarial de calado para a historia recente de Galicia. O 15 de outubro de 1923 constitúese a Sociedad Anónima Editorial Vigo e con ela nace o xornal *El Pueblo Gallego*. Catorce nomes, entre os que se atopan o de Alejandro Viana, Manuel Portela Valladares e Ramón Fernández Mato, aparecen na posta en marcha da iniciativa, cun capital de cincocentas mil pesetas. Désígnase presidente a Portela Valladares e vicepresidente a Manuel Gómez Román. Entre os socios atópanse tamén Gregorio Espino, Amado Garra ou Miguel Fernández Lema. Alejandro Viana é nomeado conselleiro delegado da sociedade, cargo no que cesará, a petición propia, o 17 de

¹³ Para ponderar a súa envergadura pódese empregar como referencia que un médico municipal cobraba en 1925 entre 3.500 e 4.000 pesetas anuais. *El Pueblo Gallego* 12.6.1925

¹⁴ Ponciano Mera [2002]. O sobriño de Viana lembra que o seu tío desenvolvía tamén en Portugal actividades empresariais relacionadas coa conserva. Ademais, un anuncio en *El Pueblo Gallego* remite a Viana para a presentación de ofertas para a adquisición dun vapor de pesca. *El Pueblo Gallego* 16.10.1924

abril de 1924. Esa decisión é consecuencia da asunción de responsabilidades na Corporación Municipal presidida por Gregorio Espino dende decembro de 1923, conformada por integrantes da Liga de Defensores de Vigo, un movemento social e político creado a finais de 1921 por persoeiros como Viana, Gómez Román, Espino, Fernández Lema ou Garra que reivindicaba a rexeneración política da cidade. Viana, concelleiro do goberno local, convértese en abril de 1924 en tenente de alcalde e presidente da Comisión de Facenda do Concello e emprende unha exitosa política de saneamento económico, reforma fiscal e gasto público até 1926 cando presenta a súa dimisión logo de ter asumido a alcaldía de Vigo pola renuncia de Espino.

Estadio de Balaídos

Na década dos 20 xorde o proxecto de construción do Stadium de Balaídos da man de Tranvías Eléctricos de Vigo e do arquitecto Jenaro de la Fuente. A intención é dotar o Celta dun campo de fútbol, pois o club víase forzado a abandonar o de Coia por onde pasaban novos tramos do tranvía. No anteprojecto prevíase un aforo de 20.000 persoas e, xunto ao campo de fútbol, pistas de atletismo, de tenis, de patinaxe e un pavillón restaurante. Alejandro Viana participa no proxecto como accionista e membro do consello de administración. O estadio é inaugurado o 30 de decembro de 1928 e Viana é designado vicepresidente do Consello de Administración o 30 de xaneiro de 1929¹⁵. O estadio acabará sendo adquirido polo Concello en 1946.

Banco de Vigo

Malia a boa marcha das súas actividades económicas, Viana vai sufrir as consecuencias negativas dun feito que marcará a vida económica viguesa na década dos vinte: a quebra do

Banco de Vigo da que era accionista. A entidade financeira fora un dos actores con máis influencia na consolidación do proceso de industrialización de Vigo. Unha trabucada estratexia de expansión e a concesión xenerosa de créditos sen as debidas garantías leva ao banco á suspensión de pagamentos¹⁶. Para intervir no proceso xudicial, no que son procesados os conselleiros do banco, os accionistas nomean unha comisión que os represente na defensa dos seus intereses. Entre os sete membros escollidos para conformala figura Alejandro Viana. A quebra do Banco de Vigo significa a desaparición do principal instrumento de financiamento autónomo para o proceso de industrialización da cidade e marca o inicio dun período de estancamento respecto ao crecemento vivido en anos anteriores, que se agravará coa crise mundial de 1929.

Tranvías eléctricos de Vigo

Logo de tres décadas de próspera actividade en Gimeno y Compañía, o 1 de abril de 1933 Alejandro Viana abandona a sociedade. A liquidación da súa participación supón un incremento substancial do seu patrimonio. Pouco tempo despois Viana asume unha nova e importante responsabilidade profesional: a presidencia de Tranvías Eléctricos de Vigo.

A compañía coa que se encontra pouco ten que ver, en infraestrutura e en situación económica, coa sociedade a cuxo nacemento contribuíra como accionista case 25 anos antes. Dende a súa constitución en 1911 as liñas e número de persoas usuarias de Tranvías Eléctricos non fixera máis que aumentar: dos dous millóns que viaxaran en 1914 aos dez millóns de 1921, incremento que non cesará nas dúas décadas seguintes, e dos dezasete quilómetros de liña inicial aos cincuenta na década dos trinta¹⁷.

¹⁵ *El Pueblo Gallego* 31.1.1929.

¹⁶ Alonso, J.A. [1984: 196]

¹⁷ De la Peña Santos, Antonio. [1999]

A situación financeira da empresa é moi complexa e preocupante cando Alejandro Viana accede á súa presidencia en febreiro de 1935, nunha asemblea que se celebra “en medio de gran expectación”¹⁸. Aos problemas económicos engadíranse durante a II República a conflitividade laboral reflectida en recorrentes folgas.

Coa súa designación, o accionariado confía en endereitar o rumbo da empresa, recorrendo a Viana pola confianza que inspira e as expectativas que xera a súa recoñecida capacidade empresarial.

*Nuestro querido amigo don Alejandro Viana fue unánimemente llamado para ocupar la presidencia del Consejo de Administración de la Compañía de Tranvías Eléctricos de Vigo. La aclamación en su nombramiento es el más cumplido elogio que podemos hacer del señor Viana, a quien tanto se le quiere en esta casa, y es el mejor índice que podríamos presentar de la justicia que se hace a sus relevantes méritos y a las excepcionales dotes que posee para estas actividades. Necesita la empresa de Tranvías de Vigo una profunda remoción que le dé la organización más eficiente para una mayor utilidad pública y un superior rendimiento. Tenemos la seguridad de que el nuevo Consejo de Administración, con el señor Viana a la cabeza, saldrá airoso de su cometido, respondiendo a la confianza plena que en el se depositó*¹⁹.

Un ano despois, o xornal pontevedrés *El País* salienta de Viana que “allí donde se encontró allí estuvo el acierto. Por eso se le buscó para empresas difíciles. Y en empresas difíciles

se encuentra –empresas viguesas de interés y beneficio general– sacándolas a flote, haciéndolas marchar”²⁰.

A súa xestión á fronte da empresa reflíctese nas memorias dos exercicios de 1935 e 1936 nas que se recolle que, ao tomar posesión do seu cargo, o novo presidente atopa un “estado de malestar entre la mayoría del personal que era necesario solucionar para llegar a la cordialidad indispensable entre la compañía y sus empleados”²¹.

Viana logra conciliar os intereses da empresa e das persoas que traballan para ela sen que iso supoña incremento dos custos. E desxudicializa os conflitos dando por concluídas todas as reclamacións nos tribunais.

Ao mesmo tempo, o consello de administración dá exemplo e decide eliminar un dos altos cargos, o de subdirector xerente “porque la modestia de nuestra compañía no permite el mantenimiento de los dos altos puestos”. A dirección da empresa presidida por Viana non escatima eloxios ao persoal da compañía porque:

Con raras excepciones, tan raras que no exceden de seis, el cumplimiento del personal, desde el que ocupa los más altos puestos hasta los empleados más modestos, fue por todos conceptos satisfactorio, lográndose la colaboración cordial a que aspirábamos y buena prueba de ello es que en el transcurso del año no se presentó ni una sola reclamación contra la Compañía en los Jurados Mixtos por parte del personal que se encuentra trabajando.

Así pois, Viana e o seu equipo logran, despois de anos de convulsións, a paz social no seo da compañía.

¹⁸ *El Pueblo Gallego* 26.2.1935

¹⁹ *El País* 26.2.1935

²⁰ *El País* 1.4.1936

²¹ A.M.V. *Memoria Tranvías de Vigo* [1935: 5-6]

Imaxe 4.
Alejandro Viana,
deputado nas
Cortes, 1936.

Pero ademais, Viana impulsa unha importante reorganización da empresa. Modifícase a organización das oficinas, créanse novos servizos e refórmanse e ampliáanse as instalacións para gañar en comodidade e en rendemento no traballo. Abórdanse melloras nas infraestruturas, rematando as obras de novas vías, atendendo a renovación doutras e mellorando máquinas e outros equipamentos. Tamén se introducen novidades na explotación do servizo coa creación de billetes reducidos, abonos, cartóns de propaganda cos horarios e incremento das tarifas.

En febreiro de 1936, coincidindo coa súa elección como Deputado a Cortes por Izquierda Republicana na candidatura da Fronte Popular, a Xunta Xeral de accionistas reelixe a Alejandro Viana presidente de Tranvías Eléctricos e aproba por unanimidade a memoria balance e liquidación do ano 1935 e a xestión do Consello “en un ambiente de gran cordialidad”²². Na memoria o Consello declara respecto á súa xestión do ano anterior que “no estamos satisfechos de ella; nuestro propósito era ir más lejos y a pesar de la voluntad y el entusiasmo que hemos puesto en lograrlo, por unas circunstancias o por otras no hemos podido hacer más”.

Sociedad Aseguradora Mútua Automovilística de Vigo e vogal da Caja de Ahorros de Vigo

Tamén durante a II República Alejandro Viana impulsa novas iniciativas no ámbito económico. A comezos de 1934, funda

xunto a varios vigueses, a Sociedad Aseguradora Mútua Automovilística de Vigo, asumindo a presidencia do consello de administración. Por outra banda, neste período forma parte da Xunta de Goberno da Caja de Ahorros de Vigo.

VIDA SOCIAL E ACTIVIDADE FILANTRÓPICA DE ALEJANDRO VIANA

O espírito filantrópico e xeneroso de Alejandro Viana porase de manifesto xa na primeira década dos anos XX cando, xunto a súa dona, acolle seis criaturas dunha das súas irmás, após o seu falecemento e tras ser abandonadas polo seu pai, que quedan de facto baixo a tutela da parella, que as coida e lles procura formación e ocupacións profesionais.

Na década dos anos 10 Alejandro Viana é xa un coñecido personaxe da vida social, política e económica viguesa que asume, en 1913, as súas primeiras funcións directivas nunha institución central da cidade, o Círculo Mercantil de Vigo, do que chegará a ser presidente; en 1921 participa na creación do Ateneo vigués como socio fundador e durante esa década organiza eventos solidarios como un partido de fútbol entre o R.C. Celta e o F.C. Porto para recadar fondos para o Sanatorio Marítimo do Norte de Portugal²³. Viana é tamén vogal da Unión de Entidades Vaguesas constituída en 1927 e da Liga de Inquilinos y Vecinos de Vigo.

Dende o inicio da súa actividade industrial e até 1936 prodígase en viaxes e estadias en balnearios galegos e do norte de Portugal (Mondariz, Cabreiroá, Pedras Salgadas, Vidago...). Tamén *El Pueblo Gallego* e *Faro de Vigo* dan conta, nos seus ecos de sociedade, de diferentes viaxes súas a París, Donostia ou Madrid.

En definitiva, Viana encádrase na elite viguesa de antes da guerra definida por Xesús Giráldez:

²² *El Pueblo Gallego* 29.2.1936. *Faro de Vigo* 29.2.1936.

²³ *Galicia* 23.4.1924

viaxeira, cosmopolita e comprometida coa modernidade. Afeccionada ás novidades adopta as pautas estéticas da época, atributos de progreso e de riqueza. Adquiren os primeiros automóbiles, practican os deportes de moda e gústanlle a fotografía e o cine (...). Unha elite conectada mediante redes empresariais que ateigaron de relacións económicas as súas condutas sociais e crearon unha atmosfera na que se valoraban os comportamentos creadores de reputacións e merecedores de confianza. A honradez, a responsabilidade, a ponderación, a discreción, etc., eran cualidades persoais encomiábeis, pero tamén activos que aseguraban expectativas, incentivaban negocios e reducían riscos. Un ambiente amalgamado que forzaba a asunción de compromisos públicos²⁴.

Imaxe 5.
Alejandro Viana
en Portugal
nos anos 20 do
século XX.

Na vida social e profesional de Viana, Portugal é un lugar de referencia, até o punto de que dispón durante anos, nun hotel de Porto, dunha habitación alugada de xeito permanente. As súas relacións nese país abranguen dende empresarios e políticos republicanos, como Luís Ferreira Alves, banqueiro e concelleiro na cámara municipal de Porto, até, nos anos 30, Bernardino Machado, expresidente da República portuguesa, exiliado na vila galega da Guarda, con quen Viana, que actúa coma o seu anfitrión en Galicia, comparte reflexións políticas nunha ampla correspondencia.

²⁴ Giráldez, Xesús [2006-2009: Vol. 2: 348].

GOLPE DE ESTADO, GUERRA CIVIL E EXILIO: ENTREGA EXEMPLAR AO SERVIZO DAS PERSOAS REFUXIADAS

O golpe de Estado de 1936 sorprende a Viana en Madrid, tras participar o 17 de xullo na entrega ao presidente da República, Manuel Azaña, do Estatuto de Autonomía de Galicia.

A sublevación supón a súa destitución inmediata como presidente de Tranvías Eléctricos de Vigo. Aos poucos meses de iniciada a guerra, o Ministro de Facenda, e logo Presidente do Goberno, Juan Negrín, designa a Viana membro do Consello de Administración do Banco de Crédito Industrial.

Tras acompañar durante a guerra ao Goberno e ás Cortes da II República no seu periplo de Madrid a Valencia e logo a Catalunya, Viana, xunto a medio millón de persoas afíns á República, fuxe en febreiro de 1939 a Francia onde asume importantes responsabilidades á fronte do Servicio de Evacua-

Imaxe 6.
Alejandro Viana,
terceiro pola
esquerda, na
entrega do
Estatuto de
Autonomía
de Galicia ao
presidente das
Cortes o 15 de
xullo de 1936.
Fondo Andrés
Páramo. Grupo
HISTAGRA-USC.

ción de Republicanos Españoles (SERE) creado polo goberno da República no exilio para atender a poboación refuxiada. Viana ocúpase inicialmente da evacuación a América de miles

Imaxe 7.
Alejandro Viana
nos anos 40.

Imaxe 8.
Retrato de
Alejandro Viana,
xa no tempo do
exilio.

de persoas en expedicións marítimas colectivas e, finalmente, convértese no director xeral do SERE, unha organización que, para o manexo dos seus fondos, ten que actuar con cautela e botando man de diferentes mecanismos de enxeñería financeira nun Estado, o francés, que recoñece o goberno de Franco e acorda con este a devolución dos recursos sacados de España polo goberno republicano. Coa asunción desas responsabilidades Viana pon ao servizo das persoas exiliadas os seus coñecementos e a súa longa experiencia como industrial e empresario e a súa coñecida rectitude e austeridade na xestión de recursos públicos. Acostumado ás exportacións marítimas e ao manexo de capitais entre diferentes países, Viana é sen dúbida a persoa axeitada para contratar os barcos, organizar as expedicións, nas que sairán unhas 17.000 persoas, e manexar con eficacia os recur-

sos económicos cos que se custeaban esas viaxes e a atención a centos de miles de compatriotas que ficaban nos campos de concentración das praias francesas. A xestión deses recursos

carréalle a persecución policial e xudicial francesa durante os primeiros meses de 1940.

Logo da invasión de Francia polo exército alemán en maio de 1940, Viana vese obrigado a esconderse preto da fronteira con Suíza tras sufrir unha tentativa de secuestro en Burdeos por parte da Gestapo e a Falange. Finalmente consegue embarcar en Marsella en xaneiro de 1941 con destino a Bos Aires nunha viaxe que se converte nunha nova odisea de case un ano por África e na que ten a oportunidade de manexar de novo recursos económicos da República para axudar as persoas exiliadas que o acompañan. Por fin, tras numerosas vicisitudes e incertezas, chega a México en novembro de 1941 e terá que afrontar e iniciar aos seus 64 anos unha nova etapa na súa vida: fixar a súa residencia, buscar un medio de vida, establecer novas relacións sociais, refacer o seu fogar, recuperar as relacións familiares e manter os seus sinais de identidade rachados polo desterro.

A diferenza doutras familias asiladas que pasan penurias e que dependen das axudas das institucións republicanas no exilio, Alejandro Viana é quen de manter a súa independencia económica e reemprender a súa vida profesional como empresario, aínda que desta volta nun campo descoñecido até entón para el: o farmacéutico.

Imaxe 9.
Alejandro Viana
en México D.F.
o 9 de maio de
1944.

Apenas asentado en México, merca unha farmacia, La Americana, situada no centro da capital, que converte nun próspero negocio. Así, non é estraño que a Junta de Auxilio a los Republicanos Españoles (JARE) afirme en 1942 que Viana “se encuentra al parecer en excelente situación económica, como lo prueba el hecho de que voluntariamente, a su llegada, renunció a todo socorro”²⁵.

A industria químico farmacéutica foi unha das actividades relevantes do exilio en México, que fundou un bo número de laboratorios. Non en van, entre as persoas refuxiadas no país atopábase xente do ámbito científico, médico, farmacéutico e da bioloxía, algunhas cunha estreita relación política e persoal con Alejandro Viana: José Giral, que impulsa un laboratorio de investigación química; Cándido Bolívar ou Jose Puche, quen dirixen Industrias Químico Farmacéuticas Americana, iniciativa na que tamén participa o galego e amigo de Viana, Laureano Poza Juncal, quen logo, en 1942, toma parte na creación dos Laboratorios Kriya.

Imaxe 10.
Alejandro Viana
nun xantar con
outros exiliados
en México D.F.

²⁵ A.M.A.E. JARE M-371

Nos anos de exilio Viana mantén a súa actividade social e política republicana, reencóntrase coa súa dona tras once anos de separación e vive, como o resto do exilio, a perda da esperanza de regresar á súa Terra tras o cambio de posición da comunidade internacional fronte a Franco.

O seu pasamento en México D.F. o 30 de abril de 1952 e o posterior esquecemento da súa traxectoria política, empresarial e social dan fe da desmemoria democrática e histórica dun país que hoxe sería moi diferente se a vida de personaxes como Alejandro Viana non se tivera truncado polo golpe de Estado de 1936 e tiveran deixado á sociedade o seu impresionante e admirábel legado.

FONTES

BIBLIOGRAFÍA

Abreu Sernández, Luisa Fernanda. *Iniciativas empresariales en Vigo entre 1866 y 1940*. Servizo de publicacións da Universidade de Vigo. 2002.

Alonso, J.A. «La banca y la economía gallega en el primer tercio del siglo XX», en M. Tuñón de Lara (ed.), *España 1898-1936: estructuras y cambio*, Madrid, 1984.

Carmona Badía, Xoán. *Da sardiña ao automóbil: unhas notas sobre a industria viguesa do século XX*. En Vázquez Vicente, Xosé H. *Vigo, economía e sociedade*. Vigo. Edicións Xerais. Vigo. 2003.

De la Peña Santos, Antonio. *Historia de Vigo*. Vía Láctea Editorial. Oleiros. 1999.

Giráldez, Xesús. *Empresarios de Galicia*. Eugenio Fadrique. Xoán Carmona Badía (coord.).[A Coruña]. Centro de Investigación Económica e Financeira, Fundación CaixaGalicia, D.L. 2006-2009. Vol. 2.

González Martín, Gerardo. *Faro de Vigo*. 22.09.1997. Crónica sentimental.

Rodríguez Arzúa, J. *El puerto de Vigo: Estudio económico 1900-1975*. Ed. Caja de Ahorros Municipal de Vigo. 1981. Vigo

ARQUIVOS

Arquivo ANFACO

Rexistro Mercantil de Pontevedra

Arquivo do Ministerio de Asuntos Exteriores (AMAE)

Arquivo Municipal de Vigo (AMV)

ENTREVISTAS

Ponciano Mera Viana (2002)